

Leið Eflingar út úr kreppunni

Gagnrýni á hugmyndir SA og Viðskiptaráðs

Inngangur

Samtök atvinnulífsins (SA) hafa sent frá sér tillögur um efnahags-, skatta- og vinnumarkaðsmál sem viðbrögð við kreppunni, undir heitinu „Höldum áfram.“ Tillögurnar má lesa á sérstökum vef samtakanna og voru þær kynntar í fjölmiðlum þann 5. nóvember 2020 með umfjöllunum í bæði Fréttablaðinu og Morgunblaðinu.

Efling hafnar í meginatriðum þessum hugmyndum Samtaka atvinnulífsins og keimlíkum hugmyndum Viðskiptaráðs. Í stað þess að fara löngu úreltar leiðir í anda nýfrjálshyggju leggur Efling áherslu á að í viðbrögðum við kreppunni verði byggt á þáttum úrræðum sem fela í sér launadrifinn hagvöxt ásamt virkum og öflugum örvunaraðgerðum stjórnvalda.

Með því að viðhalda umsömdu launastigi og hækkunum núgildandi kjarasamninga er stuðlað að því að innlend eftirspurn verði þróttmikil, sem stuðlar að vernd starfa. Öflugar örvunaraðgerðir stjórnvalda viðhalda eftirspurnarstigi og störfum og aftra því þannig að kreppan verði of djúp.

Með slíkum opinberum aðgerðum munu skuldir ríkisins aukast tímabundið. Það er ekki alvarlegt vandamál, vegna þess að skuldastaðan fyrir er óvenju lág. Hagvöxtur uppsveiflunnar mun svo í framtíðinni létta byrði þessara auknu skulda. Því er engin sérstök nauðsyn á að skera niður útgjöld hins opinbera eða hækka skatta á næstunni. Slíkt myndi raunar dýpka kreppuna á ný eða hægja á uppsveiflunni.

Talsmenn hagsmuna atvinnurekenda líta hins vegar á kreppuna sem sérstakt tækifæri til að ná fram ýmsum gömlum baráttumálum sínum. Rökin eru almennt þau, að vegna vaxandi skuldastöðu hins opinbera og aukins atvinnuleysis sé nauðsynlegt að stokka upp opinbera geirann, með minni umsvifum

og einkavæðingu grunninnviða samfélagsins (orku- fyrirtækja, fasteigna ríkis og sveitarfélaga, banka, vegakerfis o.fl.). Þeir líta á þetta sem mikið sóknarfæri fyrir einkarekstur og aukin gróðafæri fyrir spákaupmenn, eins og þá sem fengu að leika lausum hala á áratugnum fram að hruninu 2008 – með vel þekktum afleiðingum.

Einnig vilja þeir þrengja að frjálsri æsku og uppeldi með því að stytta skólagöngu og flýta því að ungt fólk verði að stritandi vinnuafli. Þá eru reifaðar hefðbundnar nýfrjálshyggju-hugmyndir um afnám eða rýrnun reglunar og eftirlits á vegum hins opinbera, til að auka frelsi fyrirtækjareksturs og draga úr hlutverki hins opinbera almennt.

Þá er því haldið fram að laun hafi hækkað óeðlilega mikið á Íslandi í samanburði við grannríkin, en horft er framhjá því að hér á landi lækkuðu laun óvenju mikið í kjölfar hrunsins og að framfærslukostnaður á Íslandi er einn sá alhæsti í heiminum.

Í framhaldi af því eru svo reifaðar hugmyndir um að koma meiri böndum á gerð kjarasamninga á vinnumarkaði, til að rýra vald verkalýðsfélaga og þrengja að kjarabaráttu. Í staðinn vill SA að komi miðstýrt skömmunarvald sem rýri samningsrétt launafólks svo um munar, í anda SALEK fyrirkomulagsins.

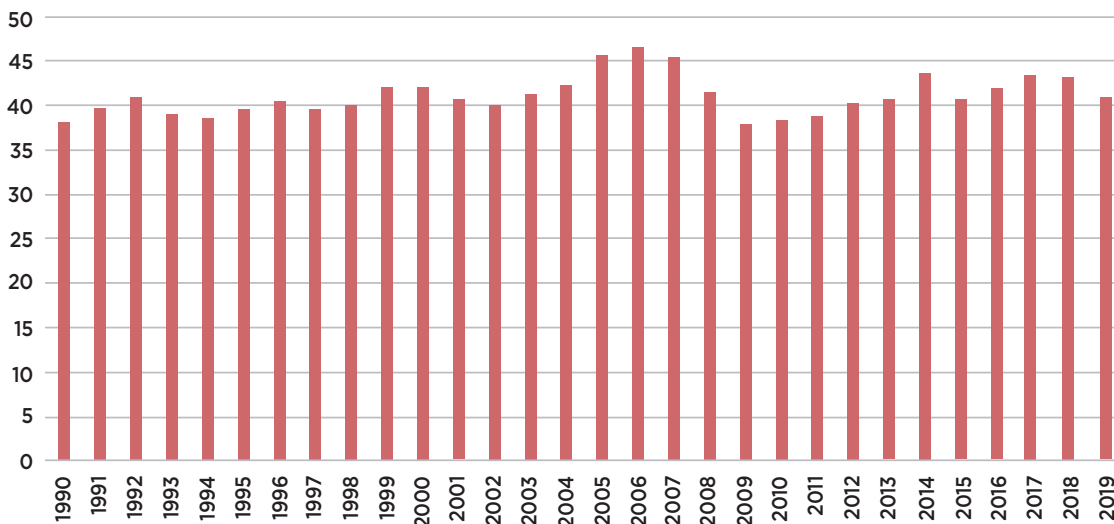
Ofangreint er oft rökstutt með tali um að opinberi geirinn á Íslandi hafi vaxið of mikið á liðnum áratugum og að launafólk hafi það of gott, sé of dýrt fyrir atvinnulífið sem þess vegna sé ekki samkeppnishæft.

Staðreyndin er hins vegar sú að opinberi geirinn hefur einungis vaxið í takti við þjóðarþúið í heild frá um 1990. Á krepputímum vex hann aðeins um-

fram þjóðarþúið, vegna tímabundins samdráttar þjóðarframleiðslu, og skuldir aukast þá vegna minni tekna, en svo jafnast það út aftur á uppsveiflunni. Á myndinni má sjá að tekjur hins opinbera hafa sveifl-

ast í kringum 40% af landsframleiðslunni frá 1990 til 2019 – en ekki farið vaxandi eins og SA gefur til kynna.

Tekjur hins opinbera (% af VLF)

Hvað launakjör snertir glímur Ísland enn við þann vanda að alltof stór hluti vinnandi fólks og lífeyrisþega býr við launakjör sem eru undir framfærslukostnaði. Á því verður ekki tekið ef launabil verða fryst í núverandi stöðu með því að afvopna hreyfingu launafólks og setja kjaraákvæðanir í hendur sérfræðingaráðs á vegum stjórnvalda – hvaða nafni sem það kann að nefnast.

Efling og hreyfing launafólks almennt stendur fyrir andstæða stefnu, sem setur hagsmunum almennings í forgang (sjá einnig stefnu ASÍ í plagginu Réttu leiðin). Kjarasamningar eiga í senn að snúast um að skipta vexti þjóðarframleiðslunnar yfir tíma og móta tekjuskiptingu og framfærsluáðstæður í landinu, með hag fjöldans að leiðarljósi. Opinbera velferðarkerfið á að vera öflugt og jafna tækifæri og lífsskilyrði milli stétta.

Hér eru tilgreind nokkur helstu stefnuatriði Samtaka atvinnulífsins og viðbrögð Eflingar við einstökum þáttum þeirra.

Skattastefna

SA tala um mikilvægi þess að einfalda skattkerfið og gera það samkeppnishæft við skattkerfi ríkja sem eru á lægra þróunarstigi en Ísland og búa við ófullkomnara velferðarkerfi.

Fyrirmyndin er þá oft skattkerfi í anda nýfrjálslyggjunnar, sem léttir sérstaklega skattbyrði fyrirtækja og fjármagnseigenda, hátekju- og stóreignafólks, en eykur gjarnan skattbyrði lágtekjufólks (sjá skýrslu Eflingar *Sanngjörn dreifing skattbyrðar*).

Efling bendir á að í nafni einföldunar skattkerfis og tals um samkeppnishæfni var skattbyrði flutt af forréttindastéttum hátekju- og stóreignafólks yfir á milli og lægri tekjuhópa, á tímabilinu frá 1995 til 2008. Það má ekki endurtaka, heldur þarf að leiðrétta þá skekkju sem þá myndaðist í samfélaginu.

Efling leggur áherslu á að skattbyrði fjármagnstekna og hæstu tekna almennt verði færð til jafns við það sem tíðkast á hinum Norðurlöndunum. Þá verði auðlindagjöld hækkuð og tekið fyrir skattaundanskot. Svigrúmið sem þannig skapast verði notað til að lækka skattbyrði lægri tekjuhópa.

SA vilja lækka tryggingagjaldið varanlega.

Efling gerir ekki athugasemd við að tryggingagjald verði lækkað tímabundið til að veða á móti launa-hækkunum eða atvinnuleysi í erfiðu árferði. En í ljósi þess að tekjuskattar fyrirtækja eru mjög vægir á Íslandi skiptir tryggingagjaldið umtalsverðu máli í venjulegu árferði. Til greina kæmi að breyta formi álagningar þess til að auka sveiflujöfnun, en fyrirtækin þurfa að skila sínum hluta til samneyslunnar.

SA vill lækka almenna þrepið í virðisaukaskattinum.

Sú hugmynd hefur oft verið tengd við hugmyndir um hækkun lægra álagningarþrepsins, á matvæli og aðrar nauðsynjar. Efling leggst alfarið gegn því að neysluskattar á matvæli og nauðsynjar sem veða mikið í útgjöldum lágtækjufólks verði hækkaðir, jafnvel þó á móti komi lækkun almenna álagningarþrepsins. Almennt álagningarþrep VSK er hærra á hinum Norðurlöndunum öllum en á Íslandi.

SA segist vilja öflug úrræði til að koma atvinnulausum til starfa.

Efling styður slík markmið stjórnvalda og telur ástæðu til að taka nú fastar á í þeim efnum. Efling leggur sérstaklega áherslu á að hið opinbera fjölgi störfum, til dæmis við innviði velferðarkerfisins og samgöngukerfisins, svo sem við umönnun, hjúkrun, viðhaldsframkvæmdir o.fl. til að draga úr atvinnuleysi.

SA leggja til lækkun fasteignagjalda á húsnæði fyrirtækja.

Efling telur brynna að lækka fasteignagjöld á einstaklinga í lægri tekjuhópum. Fasteignagjöld fyrirtækja á Íslandi eru einungis lítilliga yfir meðaltali OECD-ríkja nú. Óheppilegt er hins vegar að almennur skattstofn fasteignagjalda fylgi verðsveiflum á fasteignamarkaði til fulls, með tilheyrandi sveiflum í álagningu.

Þá leggur SA til að endurvakinn verði sérstakur skattaafsláttur fyrir þá sem fjárfesta í hlutabréfum.

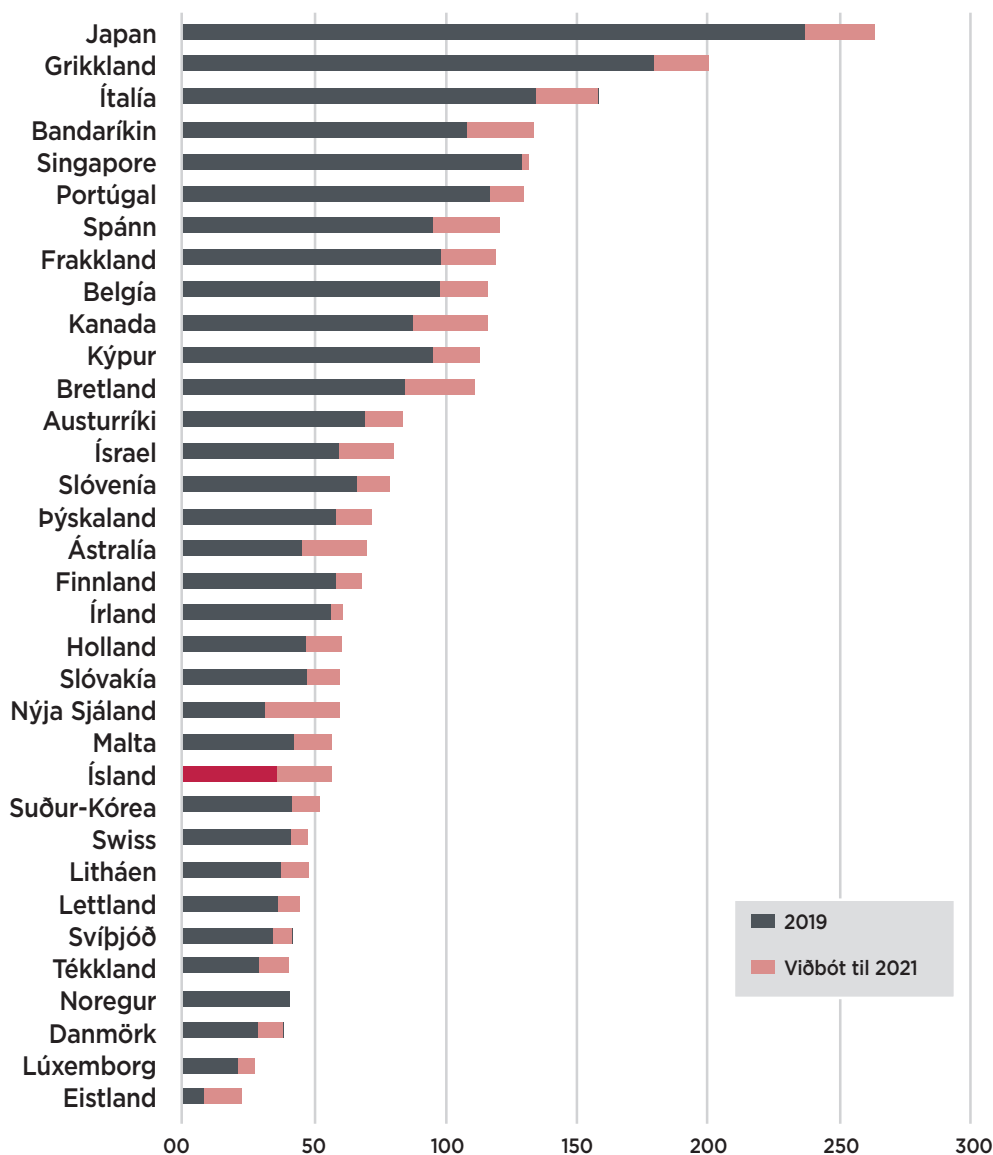
Efling telur að reynslan af slíkum skattafrádrætti frá nýfrjálshyggjuárunum og í hruninu sjálfu hafi verið afar slæm – svo ekki sé meira sagt. Þá er augljóst að það eru einkum þeir efnameiri sem fjárfesta í hlutabréfum. Ekki er ástæða til að færa þeim aukin fríðindi.

Opinber rekstur

SA lýsa miklum áhyggjum yfir vaxandi skuldastöðu ríkisins vegna kreppunnar og aukins atvinnuleysis. Framhaldinu leggja þau til strangari fjármálastjórn á næstu árum, aukna skilvirkni í opinbera geiranum, viðtæka sameiningu stofnana, aukna útvistun opinberrar starfsemi til einkafyrirtækja, bæði við framkvæmdir og opinbera þjónustu.

Efling bendir á að skuldastaða ríkisins sé lág miðað við önnur vestræn ríki og viðbótarskuldir vegna kreppunnar breyti ekki því að skuldastaða Íslands verður áfram lítil í fjölþjóðlegu samhengi, eins og sjá má á myndinni hér að neðan.

Ríkisskuldir 2019 og viðbót til 2021 (% af VLF)

Því er engin ástæða til að grípa til verulegs uppskurðar á opinbera geiranum. Hagvöxtur framtíðarinnar mun létta byrði þeirra skulda sem eftir standa að kreppunni lokinni. Opinberi geirinn á Íslandi er heldur minni en tíðkast á hinum Norðurlöndunum.

Nú í Covid-kreppunni stækka hlutfallsleg umsvif hin opinbera aftur þegar einkageirinn dregst saman, einkum ferðaþjónusta og tengdar greinar. Það mun síðan jafnast út á ný í uppsveiflunni sem væntanlega hefst strax á næsta ári.

SA segja mikilvægt að leita sífellt aukinnar skilvirkni í opinbera geiranum og að fara vel með opinbera fjármuni. Efling tekur undir það en vill aðrar leiðir en SA að því markmiði.

SA leggur til dæmis mikla áherslu á að aukinnar skilvirkni sé leitað með aukinni einkavæðingu eða útboðum til einkafyrirtækja og almennt með aðferðum einkafyrirtækja, en þær fela oft í sér meira álag á starfsfólk, jafnvel heilsuspillandi. Efling hafnar slíku.

Efling bendir á að stærra hlutverk einkafyrirtækja, með tilheyrandi arðgreiðslukröfum og mjög háum launum, fríðindum og bónusum æðstu stjórnenda, stuðlar ekki sjálfkrafa að betri ráðstöfum opinberra fjármuna – nema síður sé. Efling setur því mikinn fyrirvara um nytsemd aukins einkaframtaks við veitingu opinberrar þjónustu, sem SA hamrar ítrek að á.

Ef vel er staðið að opinberum rekstri er hann oftast ódýrasti kosturinn, til dæmis í rekstri menntakerfis og heilbrigðisþjónustu. Aukin útboð opinberrar þjónustu í heilbrigðisþjónustu á hinum Norðurlöndunum hafa verið mjög umdeild og oft leitt til aukins kostnaðar og/eða lakari þjónustu, meðal annars vegna arðkröfu einkaaðilanna.

SA benda á að Ísland er aftarlega í innleiðingu stafrænnar þjónustu og fagna því að ríkið vill nú fara í auknið átak á því sviði. Efling styður það, en leggst gegn því að stafræn tækni sé notuð til aukins eftirlits með starfsfólki og að slíkur búnaður sé innleiddur í stað mannlegrar umönnunar.

SA ítrekar í anda nýfrjálslyggjunnar að **draga þurfi úr opinberum reglum og eftirlitsiðnaði**, sem hluta af leit eftir aukinni skilvirkni. Víðtæk sameining opinberra stofnana, oft á óskyldum sviðum, er leið sem SA leggur til.

Efling bendir á að lausung í reglun, aðhaldi og eftirliti í fjármálagéiranum var einn af þeim þáttum sem varðaði leiðina að hruni á sínum tíma. Slíkt má ekki endurtaka. Auk þess er víða enn ríkjandi lausung og ófullnægjandi neytendavernd í íslensku samfélagi. Efling leggst því gegn allri veikingu á þessu sviði og hafnar því að langt sé gengið í að sameina óskyldar stofnanir, sem einmitt getur veikt aðhaldshlutverk hins opinbera.

SA leggur áherslu á að örvunaraðgerðir hins opinbera, meðal annars með auknum fjárfestingum og framkvæmdum, séu mikilvægar á krepputíma. Vilja þau flýta slíkum framkvæmdum sem kynntar hafa verið. Efling er sammála því.

SA ítrekar hins vegar að einkageirinn ætti að koma meira að slíku, bæði fjármögnun og framkvæmd einstakra verkefna.

Efling varar við því og hafnar alfarið notendagjöldum fyrir að aka um vegi landsins, sem og aukinni gjald-

töku fyrir notkun opinberrar þjónustu og menntun. Slík gjaldtaka sem leggst hlutfallslega þyngst á láglaunafólk fylgir gjarnan aðkomu einkaaðila að rekstri innviða, eins og vegakerfis og heilbrigðisþjónustu.

Þá bendir Efling á að afar slæm reynsla var af því að sveitarfélög seldu fasteignir sínar og mannvirki til fasteignafélaga á áratugnum fyrir hrun og gerðust síðan leigutakar sömu eigna, t.d. íþróttamannvirka og skóla. Sala orkuinnviða til erlendra fjárfesta var einnig afleit og skaðleg leið sem vara ber við. Tryggja þarf frekar að almenningur njóti betur auðlindagjalda af náttúruauðlindum hvers konar og að hagnaður af rekstri orkufyrirtækja sem nú eru í sameign renni til sameiginlegra þarfa þjóðarinnar.

Nýtt vinnumarkaðslíkan – endurvakinn draugur

SA setja fram ýmsar tillögur að breytingum á samskiptum aðila vinnumarkaðarins undir yfirskriftinni „Nýtt vinnumarkaðslíkan.“

Kjarninn í þeim tillögum er **endurvakning SALEK hugmyndarinnar um miðstýrt skömmtunarkerfi launahækkana** á vegum stjórnvalda – eins konar sérfræðingaráð. **Staða útflutningsgreina setji mörkin um mögulegar launahækkningar hvers tímabils**, sem allir aðrir á vinnumarkaðinum fylgi. Tryggt sé að engar starfsgreinar víki frá viðmiðinu sem þannig er sett af sérfræðingaráðinu. Þá vilja SA að **kjarasamningum sé fækkað og valdi beitt til að aftra frávikum** frá hinni miðstýrðu launastefnu sérfræðingaráðsins.

Efling hafnar þessum hugmyndum alfarið.

Samningsréttur félaga launafólks er kjarninn í vinnumarkaðskerfi Íslendinga og mikilvægur hornsteinn lýðræðisins í landinu. Hugmyndin um miðstýrt skömmtunarkerfi launasvigrúms vegur ekki aðeins að samningsrétti launafólks heldur gerir hann nær óvirkan.

Miðstýrt skömmtunarkerfi innflutnings og neyslu var við lýði á Íslandi frá kreppuárum fjórða áratugar síðustu aldar og fram á sjöunda áratuginn, jafnvel lengur að hluta. Aflagning þess þótti mikið framfaraskref og því er furðulegt að sjá slíka hugmynd endurvakta nú til að beita gegn frjálsam samningsrétti á vinnumarkaði.

Auk þess væru miklir annmarkar á framkvæmd slíkrar miðstýrðrar launastefnu. Hverja af þremur megin útflutningsgreinum Íslands ætti að velja til að setja viðmið fyrir launasvigrúm allra annarra: sjávarútveg, orkufrekan iðnað eða ferðaþjónustu? Tvær fyrri greinarnar eru hálaunagreinir í íslensku samhengi en sú þriðja er ein mesta láglaunagrein landsins.

Ætla má að SA hugnist best að hafa viðmið við ferðaþjónustuna, láglaunagreinina, sem útgangs-

punkt. Með því væri ýtt undir verulega aukinn hagnað og eignamyndun í sjávarútvegi og hjá erlendum eigendum málmbræðslna á Íslandi. Samkeppnisstaða íslensks sjávarútvegs hefur verið slík síðasta áratuginn að arðgreiðslur og eignamyndun þar hafa verið óhófleg – en með launaviðmiði ferðabjónustunnar myndi auðsöfnun í sjávarútvegi taka stórt stökk upp á við.

Ef slíkt viðmið byggt á afkomumöguleikum ferðabjónustu hefði verið komið á þegar Covid-kreppan skall á, sem lokaði ferðabjónustunni vegna sóttvarnaraðgerða, þá hefði þurft að keyra öll laun í landinu niður, líka hjá þeim stóra meirihluta atvinnulífsins (80-85%) sem stendur ágætlega. Slíkt hefði dýpkað kreppuna stórlega og farið gegn öllum skynsamlegum kreppuúrræðum. Það hefði verið ígildi eins konar efnahagslegs sjálfsvígs.

Annað er að samfélag nútímans er fjölbreytt og síbreytilegt. Það er því óhjákvæmilegt að viðfangsefni á vinnumarkaði slíks samfélags þurfi að vera sveigjanleg og fjölbreytileg að einhverju marki. Að sníða öllum sama stakk í þróun launamála er því í senn óraunsætt og óskynsamlegt. Ef veruleg vandkvæði eru t.d. á því að manna mikilvæg láglaunastörf þá þarf að vera hægt að bregðast við því með afmörkuðum launaleiðréttingum, sem víkja frá almennum kjarasamningum.

Efling bendir einnig á að kjarasamningar eiga ekki eingöngu að snúast um að skipta hagvexti komandi ára, heldur eiga þeir einnig að geta tekið til breytinga á tekjuskiptingu, þróun velferðarkerfa og framfærslu- og starfsskilyrða hvers konar.

Efling telur ekki að launakjör láglaunafólks séu í dag þess eðlis að hægt sé að frysta launabil með miðstýrðri launaskömmmtunarstefnu eins og lýst er í hugmyndum SA. Í dýrasta landi heims, Íslandi, eru enn margir sem búa við launakjör sem ekki duga fyrir venjulegri framfærslu.

Síðan þurfa menn að hafa í huga að láglaunafólk er einnig neytendur sem skipta viðskiptalífið miklu máli, sem stór hluti eftirspurnar eftir vörum og

þjónustu atvinnulífsins. Betri kaupmáttur launafólks skapar öflugri forsendur hagvaxtar og þróttmikils atvinnulífs.

SA finnst of margir kjarasamningar gerðir í landinu og að frágangur þeirra taki of langan tíma. Sjálfsgat má skipuleggja þá vinnu betur að einhverju leyti. En Efling bendir á að framkvæmd lýðræðisins í landinu krefst einhverrar fyrirhafnar. Þá er einnig ljóst að tafir á að kjarasamningar séu endurnýjaðir eftir að gildistími þeirra er liðinn eru oftast en ekki sök samningamanna SA.

Efling telur að núverandi skipan vinnumarkaðsmála sé ekki sérstakt vandamál, þó hana megi fínþússa. Lífskjarasamningurinn sem gerður var 2019 er til óvenju langs tíma og felur m.a. í sér að hluti umsaminna launahækkana er háður viðunandi hagvexti í landinu. Þá felur hann einnig í sér umtalsverðan hluta kjarabóta í formi skattalækkana o.fl. sem komu í stað launahækkana. Atvinnurekendur hafa notið þessa á sl. tveimur árum. Sá samningur felur því í sér talsverða tillitssemi við afkomu atvinnulífsins og hann leggur grunn að stöðugleika á vinnumarkaði á mun raunsærri hátt en miðstýrt launaskömmmtunarkerfi í anda SALEK.

Loks hafa SA staðið vörð um alvarleg brot einstakra atvinnurekenda á samningum, bæði er snerta launabjófnað og með tillögum sínum um að sniðganga stofnanakerfi vinnumarkaðarins í deilum flugfreyja við Ícelandair sl. sumar.

Hvað þetta snertir þá hafa SA ekki farið að þeim leikreglum sem aðilarnir komu sér saman um. Forsenda fyrir umbótum í samskiptum og vinnubrögðum á vinnumarkaði hlýtur öðru fremur að fela í sér að SA taki til í eigin hugmyndaranni og vinnubrögðum og virði þær leikreglur sem í gildi eru – áður en þeir fara að leggja til nýjar róttækar hömlur á samskipti á vinnumarkaðinum.

Efling hafnar því alfarið þessum hugmyndum um miðstýringu og afnám samningsréttar á íslenskum vinnumarkaði.